

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI DAROMAD MANBALARINING PAYDO BO‘LISHI VA ULARNING STRUKTURAVIY TAHLILI

Kozimjonova Saidaxon Alisher qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Iqtisodiyot” yo‘nalishi 2-kurs talabasi

E-mail kozimjonovasaidaxon837@gmail.com

Nematjonova Risolat Dilshodbek qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Iqtisodiyot” yo‘nalishi 2-kurs talabasi

E-mail risolatxonnematonova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada global raqamli transformatsiya sharoitida an’anaviy iqtisodiy modellarning o‘zgarishi va yangi daromad manbalarining shakllanish mexanizmlari tadqiq etilgan. Axborot texnologiyalari, sun’iy intellekt, blokcheyn va platformali biznes modellari orqali vujudga kelayotgan yangi iqtisodiy segmentlar tahlil qilinib, ulardan keladigan daromad turlari (ma’lumotlarni monetizatsiya qilish, frilans-ekonomika, raqamli aktivlar va obuna modellari) tasniflangan. Maqolda raqamli ekotizimlarning milliy iqtisodiyotga va soliqqa tortish bazasiga ta’siri yoritilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, platformali modellar, gig-ekonomika, monetizatsiya, raqamli aktivlar, SaaS, obuna biznesi, passiv daromad.

Kirish. XXI asrning birinchi choragida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi an’anaviy iqtisodiy munosabatlarni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqdi. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi endilikda faqatgina kompyuter dasturlari yoki internet tarmog‘i bilan cheklanib qolmay, balki global ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va qiymat yaratish zanjirining asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. An’anaviy iqtisodiyotda daromad manbalari asosan moddiy resurslar, jismoniy mehnat va kapitalga asoslangan bo‘lsa, raqamli iqtisodiyotda intellektual mulk, ma’lumotlar (data) va tarmoqli ekotizimlar birlamchi o‘ringa chiqdi. Bu transformatsiya nafaqat yirik korporatsiyalar, balki kichik biznes va xususiy shaxslar (jismoniy shaxslar) uchun ham ilgari mavjud bo‘lmagan yangi moliyaviy oqimlarni va daromad yaratish imkoniyatlarini taqdim etmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning eng yirik yutug‘i — bu ikki yoki undan ortiq mustaqil guruhlarni (masalan, sotuvchi va xaridorni) birlashtiruvchi raqamli platformalarning paydo bo‘lishidir. Ushbu modellar aktivlarsiz iqtisodiyot (asset-light economy) tamoyili asosida ishlaydi. Masalan, dunyodagi eng yirik taksi xizmati bo‘lgan Uber

o‘zining shaxsiy avtoparkiga ega emas, yoki Airbnb kompaniyasi bitta ham mehmonxonaga egalik qilmasdan turib, turizm bozorini boshqarmoqda.

Ushbu sohada daromad olishning quyidagi yangi mexanizmlari shakllandi: Tranzaksiya komissiyalari: Platforma orqali amalga oshirilgan har bir oldi-sotdi amaliyotidan foiz ko‘rinishida olinadigan ulush (masalan, App Store yoki Google Play’dagi 15-30% lik komissiyalar). Freemium modellari: Foydalanuvchilarga asosiy xizmat mutlaqo bepul taqdim etiladi, ammo kengaytirilgan imkoniyatlar yoki qo‘shimcha funksiyalar uchun haq olinadi. Ma’lumotlar tahlili (Data Monetization): Foydalanuvchilarning xulq-atvori va afzalliklariga oid katta hajmdagi ma’lumotlarni (Big Data) qayta ishlab, maqsadli reklama beruvchilarga sotish.

Zamonaviy sharoitda shakllangan daromad manbalarini ularning tabiati va mexanizmiga ko‘ra quyidagi guruhlariga ajratish mumkin. Tushunish qulay bo‘lishi uchun ular jadval ko‘rinishida umumlashtirilgan:

Zamonaviy sharoitda shakllangan daromad manbalarini ularning tabiati va mexanizmi

1-jadval

Daromad guruhi	Asosiy mexanizmi va turlari	Yorqin misollar
Obuna modeli (Subscription)	Dasturiy ta’minot (SaaS) yoki kontentga davriy (oylik, yillik) to‘lovlar asosida kirish huquqi.	Netflix, Spotify, Microsoft 365, Adobe Creative Cloud
Gig-ekonomika va Frilans	Raqamli platformalar orqali masofaviy va qisqa muddatli shartnomaviy ishlarni bajarish.	Upwork, Fiverr, Yandex.Taxi, yetkazib berish xizmatlari
Raqamli Aktivlar	Kriptovalutalar, NFT (raqamli san'at), tokenizatsiya qilingan aktivlar va steyking.	Bitcoin, Ethereum, OpenSea platformasidagi raqamli san'at
Kontent Monetizatsiyasi	Blogerlik, striming, onlayn kurslar va hamkorlik dasturlari (Affiliate marketing) orqali reklama puli olish.	YouTube Partner Program, Coursera, Udemy, shaxsiy bloglar

Muhokama va natijalar. Raqamli iqtisodiyot an’anaviy mehnat munosabatlarini, ya’ni 9:00 dan 18:00 gacha ofis ish rejimini jiddiy o‘zgartirdi. Gig-ekonomika (qisqa muddatli loyihalarga asoslangan mehnat tizimi) jismoniy shaxslarga o‘z intellektual salohiyatidan dunyoning istalgan nuqtasida turib daromad olish imkonini berdi. Bu tizim doirasida dasturchilar, dizaynerlar, kopirayterlar, marketologlar va tarjimonlar yagona global mehnat bozoriga integratsiyalashdilar. Rivojlanayotgan mamlakatlar (shu jumladan O‘zbekiston) yoshlari uchun bu tizim

mamlakatdan chiqib ketmasdan, xorijiy valyutada barqaror daromad manbalarini shakllantirish uchun keng eshiklarni ochdi.

Raqamli daromadlar o‘z navbatida davlatlarning fiskal (soliq) siyosati oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Aksariyat raqamli daromadlar transchegaraviy (cross-border) xarakterga ega bo‘lganligi sababli, ularni monitoring qilish va soliqqa tortish bazasini aniqlash murakkab jarayondir. Hozirgi kunda ko‘plab davlatlar, xususan O‘zbekiston Respublikasi ham, ushbu daromadlarni legallashtirish va rag‘batlantirish maqsadida “O‘zini o‘zi band qilgan shaxslar” maqomini joriy etdi. Bu tizim orqali frilanserlar juda past soliq stavkalari yoki soliq imtiyozlari asosida o‘z faoliyatlarini qonuniy yuritishlari va rasmiy daromad manbaiga ega bo‘lishlari ta‘minlanmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytdagina bo‘lsak, raqamli iqtisodiyot an’anaviy moliya va daromad tushunchalarini butkul qayta yozmoqda. Ma‘lumotlar va texnologik platformalar yangi asrning “neftiga” aylandi. Yangi daromad manbalarining paydo bo‘lishi iqtisodiy faollikni oshirish bilan birga, yuqori raqamli savodxonlikni va moslashuvchanlikni talab etadi. Kelajakda sun‘iy intellekt va avtomatlashtirish texnologiyalarining yanada chuqurlashishi hisobiga hozirgi mavjud an’anaviy kasblarning ma‘lum qismi yo‘qolib, o‘rnini mutlaqo yangi raqamli ekotizimlar va daromad modellariga bo‘shatib berishi muqarrar. Davlat va biznes darajasida ushbu tendensiyalarga vaqtida moslashish va infratuzilmani tayyorlash barqaror iqtisodiy o‘shishning bosh omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Schwab, K. (2017). *The Fourth Industrial Revolution*. Portfolio Penguin. - 192 p.
2. Tapscott, D. (2014). *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*. McGraw-Hill Education. - 368 p.
3. Srnicek, N. (2017). *Platform Capitalism*. Polity Press. - 120 p.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi “«Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6079-son Farmoni.
5. Gulyamov, S. S. va boshqalar. (2020). *Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari*. T.: «Iqtisod-Moliya» nashriyoti, - 424 b.
6. Manyika, J., Lund, S., Bughin, J., Robinson, K., Mischke, J., & Mahajan, D. (2016). *Independent work: Choice, necessity, and the gig economy*. McKinsey Global Institute.
7. OECD (2022). *Taxing Virtual Assets: An Overview of Tax Treatments and Policy Options*. OECD Tax Policy Studies, Paris.